

■ Jag och resten av världen: Individuell och kollektiv politik inom den globala rättviserörelsen

ADRIENNE SÖRBOM – MAGNUS WENNERHAG¹

ABSTRACT

Me and you and the rest of the world: Individualization and collective political action within the global justice movement. Political commitments in our time are often described as characterized by political de-collectivization and increasing individualism. In the article this polarity between individualism and collectivism is addressed. Empirically, it is based on a survey which 1066 global justice movement activists participated in. Among these, activism has both strong individual and collective orientations. Personal commitment and individual political action is emphasized at the same time as the activism aims at reforming institutions and is carried out in collective contexts, involving traditional political actors as parties and trade unions. Furthermore, this is done despite a low degree of trust in political institutions and traditional political actors, especially among activists who participated in the events during the EU summit meeting in Gothenburg 2001.

I direktivet till Demokratiutredningen beskrivs hur vår tids folkliga engagemang ändrar form, från ett folkrörelseorienterat engagemang till ett engagemang inom nya rörelser. Mötet mellan dessa olika former av politiskt deltagande beskrivs som en ”stor utmaning” (Dir 1997: 101). Analysen är inte ovanlig. Forskare, politiker och samhällsdebattörer har länge gett uttryck för en oro över hur det politiska engagemangets former förändras. Återkommande i analyser och förklaringar har varit begreppen kollektiv och individ. Ett ökat intresse för vad som ses som ett mer individualiserat handlande har ställts i motsats till kollektiva former av politiskt handlande. I Demokratiutredningen analyserade man relationen i följande ordalag: ”Som redan Maktutredningen konstaterade växer individcentreringen på samhällscentreringens bekostnad. Med individcentreringen följer emellertid en tvekan att låta sig räknas in i något kollektiv eller som medlem i någon grupp” (SOU 2000:1: 56). Även om det i utredningen uttrycks en relativt positiv hållning till ”nya rörelser” uttrycks samtidigt en rädsla för att den nya individcentrerade politik som växer fram inte låter sig kombine-

1 Adrienne Sörbom är verksam vid Score, Stockholms universitet och Magnus Wennerhag är verksam vid Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
E-post: adrienne.sorbom@score.su.se
magnus.wennerhag@soc.lu.se

ras med medborgardygder. Det finns en fruktan om att en allmän egoism breder ut sig (ibid.: 59). Men innebär verkligen de nya sociala rörelsernas ökade betydelse med nödvändighet att relationen mellan individ och kollektiv utmanas?

Den här artikeln syftar till att undersöka frågan om hur vi ska förstå relationen mellan individ och kollektiv i dagens politiska engagemang utifrån ett samtida politiskt rörelseengagemang. För att kasta ljus över denna fråga analyserar vi ett större antal enkäter i vilka aktivister från den så kallade ”globala rättviserörelsen”² svarar på frågor om politiskt handlande, vilka politiska frågor som engagerar samt om förtroende till politiska institutioner och aktörer. Finns det en tendens till vad som skulle kunna beskrivas som ett mer individualiserat politiskt engagemang eller är det i huvudsak ett kollektivt organiserat politiskt engagemang vi ser inom denna rörelse? Vårt tentativa svar är att det inom den globala rättviserörelsen finns uttryck för både och. Individualiserade föreställningar om hur man kan och bör agera politiskt samsas med mer traditionella former av organisation och kollektivt handlande, i en rörelse där många aktivister samtidigt uttrycker besvikelse eller misstro mot centrala institutioner och aktörer.

Vår främsta empiri utgörs av en studie av deltagarna vid tre lokala sociala forum som arrangerades under två helger i maj 2004.³ Efter den omfattande exponering som den globala rättviserörelsen fick under ett antal toppmötesdemonstrationer på olika platser i världen har de sociala forumen kommit att ses som den huvudsakliga aktivitetsformen inom rörelsen (Glasius & Timms 2006). Det är under de sociala forumen och i planeringen inför dem som den globala rättviserörelsens aktörer kommer samman.⁴ Konkret utgörs vårt undersökningsmaterial av enkätsvar från totalt 1 066 deltagare vid Skåne Social Forum (som arrangerades i Lund), samt Stockholms och Göteborgs sociala forum.⁵ Den här typen av data om den globala rättviserörelsen har inte i denna omfattning samlats in i Sverige tidigare. Vårt material ger därmed en unik bild av deltagarna på de sociala forumen – och i förlängningen också av dem

-
- 2 Med denna benämning avses den rörelsemiljö som fick medialt genomslag och växte på olika håll runtom i världen efter demonstrationerna i Seattle 1999 mot Världshandelsorganisationen. Under 2000-talet har denna rörelse förknippats med olika toppmötesdemonstrationer samt organiserandet av sociala forum, främst World Social Forum. Rörelsen har kommit att få många benämningar. Uttrycket ”den globala rättviserörelsen” är det som de flesta (34 procent) deltagarna i vår studie väljer. Se Wennerhag, Holm, Lindgren, Nordvall & Sörbom (2006).
 - 3 Stora delar av enkätmaterial redovisas i rapporten Wennerhag et al. 2006. Databasen för undersökningen finns tillgänglig hos Svensk samhällsvetenskaplig dataservice (SSD) i Göteborg, under namnet ”Aktivister”.
 - 4 De första sociala forumen hölls i Sverige hösten 2002: Östergötland Social Forum i Norrköping och Skåne Social Forum i Lund. Under 2003 hölls ett socialt forum i Uppsala samt ett mindre i Västra Frölunda. Andra helgen i maj 2004 hölls parallella sociala forum i Lund, Stockholm, Uppsala och Umeå, följda en vecka senare av Göteborgs sociala forum. Det var på de tre största av dessa forum – forumen i Lund, Göteborg och Stockholm – som vi genomförde vår undersökning. Under 2005 arrangerades forum i Göteborg, Uppsala samt i Linköping/Norrköping, samt 2006 återigen i Linköping/Norrköping samt i Lund.
 - 5 Enligt våra egna beräkningar deltog totalt runt 9 000 personer vid de tre forumen. I Lund runt 6 000, i Göteborg runt 2 000 och i Stockholm 1 000. Av dessa har 1 066 personer svarat på vår enkät. Detta motsvarar 47 procent av de enkäter som delades ut, vilket är en svarsfrekvens som för denna typ av undersökningar få anses vara god (Klandermand & Smith 2002: 17). Se även denna referens när det gäller övriga metodologiska överväganden för denna typ av enkätundersökningar under ”rörelseevenemang”. När det gäller hjälp i statistiska frågor och råd i metodöverväganden till denna artikel vill vi tacka Ola Stjärnhagen och Göran Djurfeldt.

som är aktiva inom den globala rättviserörelsen i Sverige: deras politiska värderingar, kön, ålder, sociala bakgrund samt tidigare erfarenheter av politiskt handlande. Genom tillgång till liknande undersökningar som genomförts i Italien – främst vid Genua Social Forum och European Social Forum – har vi dessutom kunnat jämföra de svenska aktivisterna med aktivister från andra delar i Europa.⁶

Vår utgångspunkt i analysen är att rörelsen visserligen är intressant i sig, men vi menar att den framförallt är värd att studera därför att den kan säga något om politiskt engagemang i allmänhet. En rörelse är aldrig ett isolerat fenomen, utan speglar engagemang och konflikter i samtiden. Dels för att en rörelse består av människor och organisationer från olika delar av samhället, vilka existerar utanför rörelsen själv. Dels för att en social rörelse per definition kan ses som ett aktivt försök att förstå och gripa in i samtida och centrala förändringar och motsättningar (Eyerman & Jamison 1991; Melucci 1992).

Som uttryck för ett individualiserat respektive mer kollektivt orienterat politiskt engagemang kommer vi för det första att ta upp hur forumdeltagarna ser på politik och politiskt handlande. Vilka politiska aktörer eller subjekt tillmäts en framskjuten plats i den syn politik som aktivisterna omfattar? Vill de i första hand handla politiskt genom organisationer eller tillmäter man en större betydelse åt individens enskilda och av organisationer obundna politiska handlingar? Kombineras dessa två inriktningar av det politiska handlandet?

För det andra kommer vi också (om än i mindre utsträckning) ta upp frågan om vilket det politiska objektet är, det vill säga föremålet för ens politiska intresse. Vilka politiska frågor intresserar man sig för och vilka lösningar ser man på dessa? Är det frågor vilka framförallt tematiserar den egna livsvärlden eller sträcker man sig utanför denna? I detta sammanhang tar vi också upp frågan huruvida det framförallt är den egna livsvärlden som används som politisk arena eller om man är intresserad av och kanske till och med aktivt söker anknytning till organisationer och institutioner centrala för den parlamentariska demokratin.

För det tredje kommer vi att titta på aktivisternas förtroende för de institutioner och aktörer som ofta anses vara demokratins stöttepelare. Vad tycker aktivisterna inom den globala rättviserörelsen om samhällsinstitutioner, partier och andra politiska aktörer? Litar forumdeltagarna på dem? Ser man dem som möjliga motparter i den politiska process som man själv är eller vill vara delaktig i? Som en aspekt av frågan om förtroende kommer vi också att ta upp aktivisternas syn på händelserna i samband med EU-toppmötet i Göteborg 2001. Har deras förtroende för de etablerade politiska institutionerna förändrats efter det som hände under dessa junidagar?

Sammantaget menar vi att dessa tre teman belyser centrala delar av människors politiska engagemang. Begreppet ”engagemang” använder vi som en samlande uttryck för människors förhållningssätt till politik (Sörbom 2002: 10). Detta inbegriper vad människor gör samt deras intresse för och uppfattningar om hur man kan påverka och förändra samhället.

6 Det rör sig här om undersökningar gjorda under ledning av Donatella della Porta, främst vid Genua Social Forum 2001 och European Social Forum i Florens 2002. Vid den senare undersökningen ingick inte bara italienska aktivister, utan även från andra europeiska länder. Se exempelvis Andretta, della Porta, Mosca & Reiter (2003); della Porta (2005a; 2005b).

Vårt intresse sammanfaller till viss del med den forskning om politiskt deltagande vars analys utgår från den individuella medborgarens deltagande. Inom deltagarforskningen har definitionen av vad som anses vara politiskt deltagande med tiden breddats (se exempelvis Esaiasson & Westholm 2006: 12 ff.; Westholm, Montero & van Deth 2007: 7). Från att ursprungligen bara ha avsett väljarbeteenden inkluderas nu även ”protestaktiviteter” eller ”manifestationer”, det vill säga sådant som deltagande i demonstrationer, bojkotter och namninsamlingar. Det rör sig alltså om politiska handlingsformer som i stor utsträckning utgörs av det som ansetts vara nya sociala rörelsers gängse protestrepertoar. Inom denna forskning har tonvikten legat på att förklara *varför* individer inlåter sig i politiskt handlande, det vill säga vilka värderingar eller sociala omständigheter som får den enskilde medborgaren att på olika sätt engagera sig politiskt (Bäck, Teorell & Westholm 2006). Det har i sådana undersökningar framkommit att det för dem som deltar i ”manifestationer” – i jämförelse med partiaktiva – finns starka bakomliggande ”kollektiva incitament” samtidigt som dessa väljer just politiska handlingsformer som ger stort utrymme för ”att själv precisera det politiska budskapet” (ibid.: 65).⁷

Även om en sådan slutsats tycks ligga i linje med vad som här kommer att diskuteras bör det ändå poängteras att det finns en skillnad avseende vem som undersöks. Skillnaden består främst i att vi här tittar på människor som redan är aktiva inom ett specifikt rörelsesammanhang, det vill säga inte medborgare i allmänhet. Redan genom att delta i denna ”manifestation” (och dessutom uppge att man identifierar sig med rörelsen i fråga) ägnar sig de undersökta aktivisterna åt politiskt deltagande, oavsett vilka bakomliggande skäl de har till att medverka på det sociala forumet. Det intressanta blir då istället att undersöka om det, givet att man har olika ingångar i denna rörelsemiljö (genom sociala rörelseorganisationer och partier men även rent individuellt, det vill säga utan att man deltar i sådana organisationer), finns skillnader i synsätt på politiskt engagemang och avseende vilka politiska handlingsformer man använder.

Innan vi går in på att analysera dessa frågor vill vi ge en kort bakgrund till tidigare och samtida samhällsteoretisk forskning som har sysselsatt sig med just frågor om individ, kollektiv och politik. Det handlar här främst om begreppen individualisering, individualism och livspolitik.

Politikens individualisering

Begreppet individualisering används många gånger för att förstå förändringar av såväl sociala rörelser som politiskt handlande i allmänhet. Generellt används det då för att beskriva hur individen blir en allt mer betydelsefull aktör i samhället, på bekostnad av kollektiva aktörer såsom kyrka, stat eller politiska partier (Sörbom 2002). Bland de samhällsteoretiker och forskare som fört fram denna tes återfinns namn som Alberto Melucci, Ulrich Beck och Anthony Giddens. Individualiseringen ses av dem som en

7 Det är dock utifrån sådan empiri svårt att säga huruvida individer som deltar i manifestationer går att se som deltagare i en rörelse, eftersom det i medborgarundersökningarna inte specifikt efterfrågas om man har deltagit i en rörelses aktiviteter (dock huruvida man är medlem i en ”aktionsgrupp” eller har arbetat i en sådan) eller om man identifierar sig med specifika rörelser (vilket efterfrågas avseende partier).

historiskt verksam och långsam process av central betydelse för framväxten av det moderna samhället (förknippat med en industriell organisering av ekonomi och institutioner, där kollektiv som klass och familj dominerar) liksom av det senmoderna samhället (förknippat med en postindustriell nätverksinriktad organisering av samhälle och ekonomi).

För dessa forskare innebär dock inte individernas större oberoende att människor nu helt fritt skulle kunna forma sina liv, eller att de är oberoende eller ointresserade av kollektiv i olika former. Individualisering är alltså i deras perspektiv inte samma sak som individualism. Snarare handlar det om att enskilda människors möjligheter att kontrollera och definiera sin egen livshistoria har ökat. Detta kan delvis ses som en konsekvens av att vi allt oftare agerar som konsumenter, i kombination med att det idag finns en ökad medvetenhet om de (sociala, miljömässiga, ekonomiska) risker som vi har att agera utifrån. Reflektionen över olika valmöjligheter blir därmed något som allt oftare sker individuellt. Samtidigt handlar det om att människor ställer större krav på att kunna forma sina liv på ett medvetet sätt. Detta är en utveckling som har fått genomslag inom praktiskt taget samtliga samhällsområden och sociala relationer – däribland politiskt handlande och politiskt engagemang. Ett tydligt exempel från dagens senmoderna samhälle är det faktum att partierna ifrågasätts. De anses vara för kollektivistiska och tillbakavisas bland annat för att man inte vill ”köpa hela paketet” eller för att man inte tycker att de tillräckligt väl låter enskilda människor komma till tals.

Ett exempel på individualiseringens konsekvenser för politiken är de så kallade nya sociala rörelserna, vilka i grova drag kan anses vara sociala rörelser som vuxit fram efter från mitten av 1960-talet och framåt, exempelvis den andra vågens kvinnorörelse, miljörörelsen samt nu också den globala rättviserörelsen (se exempelvis Melucci 1992). Dessa rörelser kan ses som nya i jämförelse framförallt med de rörelser vilka växte fram under 1800-talets senare hälft, exempelvis arbetarrörelsen, nykterhetsrörelsen och frikyrkorörelsen. I dessa nyare sociala rörelser har man kunnat se en annan social sammansättning, med människor som har andra förutsättningar, drömmar och mål än dem som var aktiva inom tidigare rörelser. Delvis har man också tematiserat andra frågor än de senare rörelserna.

Enligt Alberto Melucci (1996) kännetecknas de nya sociala rörelserna av att många av de frågor som de uppmärksammar inte kan förhandlas inom ramen för det parlamentariska politiska systemet. Den samhällsförändring som dessa rörelser vill få till stånd sker minst lika mycket i hemmen och på arbetsplatser som via lagen och i parlamenten. Det är inte nödvändigtvis till det parlamentariska politiska systemet man vänder sig för att stärka sin makt eller autonomi. Det innebär att det politiska arbetet ofta bedrivs utanför traditionella politiska forum, och på så sätt utmanas den uppdelning mellan ”det offentliga” och ”det privata” som kännetecknade det moderna politiska landskapet. Därmed blir även den personliga vardagen en politisk arena. I linje med 70-talsfeminismens slogan anses det personliga vara politiskt. Utifrån detta synsätt är det omöjligt att göra en strikt uppdelning mellan privat och offentligt. Snarare anses de förutsätta varandra: att leva annorlunda och förändra samhället ses som kompletterande handlingar. Deltagande och direkt handling blir något som ställs i centrum för många nya rörelser. Det finns ingen anledning att lägga över ansvaret för

handling på någon annan när det egna livet ses som den kanske viktigaste politiska arenan. Dessutom finns ofta ett motstånd mot politisk representation, eftersom representationen anses reproducera de kontrollmekanismer som rörelserna motsätter sig. Istället hävdas en anti-auktoritär inställning till politik och icke-hierarkiska organisationsformer föredras. Detta drag kan enligt Melucci lätt få till följd att de organisationer som väl skapas blir svaga och splittrade.

Den syn på politik och politiskt handlande som förknippas med de nya sociala rörelserna har i mångt och mycket kommit att bli allmångods långt utanför deras egna gränser. Inom demokrati- och deltagandeforskningen noteras ett ökat vardagligt politiskt handlande, samtidigt som det politiska handlandet minskar i sin organiserade form (se exempelvis Sörbom 2002; 2005; Esaiasson & Westholm 2006). För att beskriva denna utveckling – som berör såväl nya sociala rörelsernas handlande som enskilda individers mer vardagsnära och enskilt organiserade politik – använder Anthony Giddens (1991) begreppet ”livspolitik”. I kontrast till högmodernitetens emancipatoriskt inriktade politik – som var inriktad på en hög levnadsstandard och möjligheterna att leva goda liv – anses livspolitiken vara en politik som inriktar sig på livsstil, identitet och det egna livet. Genom livspolitik formuleras och bearbetas frågan om hur jag vill leva mitt liv i relation till det övriga samhället, både lokalt och globalt. Giddens menar att denna politik, oavsett om den äger rum inom ramen för rörelser och rörelseorganisationer eller ej, i hög grad tar sig uttryck i vardagliga val. Man agerar politiskt genom att leva: ”jag” och ”resten av världen” har på så sätt inga tydliga politiska gränser. Även om människor inte alltid väljer att agera i enlighet med en politisk övertygelse, kanske för att man inte förmår eller har råd, finns den livspolitiska dimensionen många gånger med i vardagslivet.

Vi ser framförallt tre aspekter i fråga om individens relation till det kollektiva som är viktiga att ta fasta på utifrån analysen av individualiseringens konsekvenser. För det första ger begreppet livspolitik perspektiv på den utveckling av politiken som skett under det senaste seklet ifråga om gränsdragningar mellan det privata och det kollektiva. Vi har gått från högmodernitetens partipolitik – byggd på tilltro till representativa strukturer, där privat skildes från politiskt – till en politik där sådana gränsdragningar blivit mycket svårare att göra och den egna handlingen kommit att ses som allt viktigare. Genom individualiseringen luckras gränserna mellan det privata och det politiska upp. Allt fler frågor och aspekter av livet ses som politiska, som saker vi har gemensamt ansvar för, samtidigt som det blir svårare att dra gränsen för var den enskildes ansvar börjar och slutar. En sådan utveckling befördrar människors känsla av ansvar för politik och kollektiva fenomen, även om de inte alltid vill eller tycker sig ha möjligheter att praktiskt ta det där ansvaret.

Denna utveckling innebär inte att högmodernitetens politiska arbetsformer har försvunnit, utan att de kompletteras med ett mycket utspritt politiskt handlande; inom och utom rörelser, organisationer och partier. Inte heller vore det riktigt att säga att det i grunden rör sig om nya politiska handlingsformer. Konsumentkooperationen och nykterhetsrörelsen är goda exempel på hur man redan vid 1900-talets början arbetade med en politisk syn på konsumtion. Skillnaden gentemot dagens situation är den ökade politiseringen av vardagen, vilken kan beskrivas som tryffrad av handlingar som inte förläggs till eller ens riktas mot det parlamentariska systemet, men som

har ett politiskt syfte. Det är med andra ord handlingar som syftar till att skapa en förändring för fler än den egna personen och de närmaste, och de gör ingen principiell skillnad mellan det privata och det kollektiva.

För det andra pekar analysen av individualiseringens konsekvenser på att människor vill vara mer betydelsefulla som aktörer. De vill vara aktiva politiska subjekt. Det räcker inte alltid med att vara medlem. Det som räknas är många gånger den egna handlingen. Det betyder inte att organisationer eller rörelser blir oviktiga och att människor har blivit politiska ensamvargar. Det betyder snarare att människor i organisationer vill få utrymme att själva agera. De vill själva vara med och genomföra nödvändiga och betydelsefulla saker. Får man inte det är risken stor att man går ur. Eller aldrig går med. En möjlig konsekvens av detta är att organisationer som inte låter sina medlemmar vara aktiva subjekt riskerar åderlåtning på medlemmar. En annan möjlig konsekvens är ett starkare intresse för sådana politiska metoder där individen ses som central, oavsett om hon agerar inom eller utanför föreningar och partier.

För det tredje menar vi att det är viktigt att se att livspolitikerna är ett förhållningssätt som kan aktiveras inom i stort sett alla politik- och livsområden. Det är som vi ser det en missuppfattning att de nya rörelsernas intresse för utomparlamentariskt handlande och deras betoning av individens val, identitet, vardag och livsstil skulle innebära att man inte intresserade sig för frågor och politikområden bortom det egna. När det gäller dessa frågor har Giddens och Melucci betonat skillnaden mellan ett engagemang inriktat på sådant som kan uppfattas som individuellt respektive kollektivt. Möjligen är bakgrunden till detta att analyserna om politikens individualisering huvudsakligen formulerades under en tid då sextio- och sjuttitalens radikaliseringsvåg hade ebbat ut. Med ”individualismens” åttiotal och nedskärningarnas nittiotal som fond framstod kanske den sociala verkligheten och det politiska engagemanget på ett annat sätt än 20 år tidigare.

Vi menar emellertid att det är viktigt att se att individualiseringen av det politiska inte nödvändigtvis leder till ett motsatsförhållande mellan individ och kollektiv och att individer därmed undandrar sig kollektivt engagemang.⁸ Individualiseringen handlar framförallt om de synsätt man har på sin egen roll i det politiska landskapet, inte nödvändigtvis om de frågor man fokuserar eller vem det är som organiserar handlandet. Det centrala är att individerna vill vara aktiva i någon form, oavsett om det sker inom eller utanför rörelser och organisationer och oavsett vilka frågor man vill arbeta med.

Utöver detta vill vi understryka att livspolitikens framväxt inte ska ställas i kontrast till mer emancipatoriska strävanden. Det intressanta med vår samtid är att man inte vill välja bort något. Således kan man både sträva efter global ekonomisk rättvisa och sexuellt likaberättigande. Man kan vara med i ett parti, sittstrejka och skriva på en namninsamling. Om man vill. Varför välja? Likaså menar vi att det centrala i Meluccis arbete är förståelsen av dagens politiska engagemang som rörligt (”nomadiserande”, med hans terminologi). Idén att man kan leva annorlunda och på så sätt skapa politik

8 Ett liknande resonemang återfinns i Paul Lichtermans studie av amerikanska miljöaktivister (Lichterman 1996). Lichterman motsätter sig tanken att en individualisering, i termer av ett ökande intresse för personlig utveckling, skulle lägga grunden för ett minskande politiskt engagemang avseende kollektiva frågor. Tvärtom menar Lichterman att individualisering kan innebära ett ökat engagemang.

motsäger inte en vilja att då och då också kommunicera med politiska organisationer och institutioner och därigenom sträva efter förändring.⁹

I enlighet med en sådan förståelse av individualiseringens konsekvenser menar vi att man bör se den globala rättviserörelsen som ett samtida uttryck för en politisk individualisering varigenom engagemanget överlag tar sig uttryck i ett mer individorienterat handlande och engagemang. Detta utesluter dock inte att man har en förståelse av politik som något i grunden kollektivt. Livspolitik och den typ av politiskt agerande som finns inom de nya sociala rörelserna handlar inte enbart om olika gruppers krav på att skapa en egen livsstil. Det handlar även i stor utsträckning om hur man mot utifrån allmänna frågor som global överlevnad, social rättvisa och arbetets organisering på kollektiv grund mobiliserar människor att genom sina privata beslut påverka samhället, vilket kan ske individuellt genom politiskt medveten konsumtion och köpbojkotter såväl som genom kollektiva försök att bygga vad man anser vara mer hållbara ”livspolitiska handlingsformer” underifrån (Thörn 1999: 457 ff.).

Såsom individuellt orienterat politiskt handlande förstår vi (analytiskt) sådana politiska handlingar som kan bedrivas på egen hand, emedan sådana handlingar som kräver medlemskap i någon form av organisation förstås som kollektivt orienterade. Denna distinktion mellan individualiserat och kollektivt orienterat politiskt handlande genom tillhörighet till organisation är på intet sätt den enda möjliga att göra. Denna distinktion skulle kanske kunna beskyllas för att vara teoretiskt andefattig eller till och med felaktig. Emellertid ser vi en distinktion mellan *mer eller mindre* kollektivt orienterat politiskt handlande baserad på individens relation till en organisation som den enda hållbara att göra.¹⁰ Övriga distinktioner blir inte lika entydiga utan ger större utrymme för oklarhet. Vi vill samtidigt understryka att ett individualiserat politiskt handlande alltså innebär *ett slags kollektivt handlande* (jmf Micheletti 2003). Skiljelinjen är bara att man inte behöver en formell organisation för att genomföra handlingen. Låt oss med utgångspunkt i denna teoretiska förståelse samt vårt enkätmaterial försöka att ge några bilder av en tidstypisk rörelse med utrymme för ett individualiserat men likafullt kollektivt handlande.

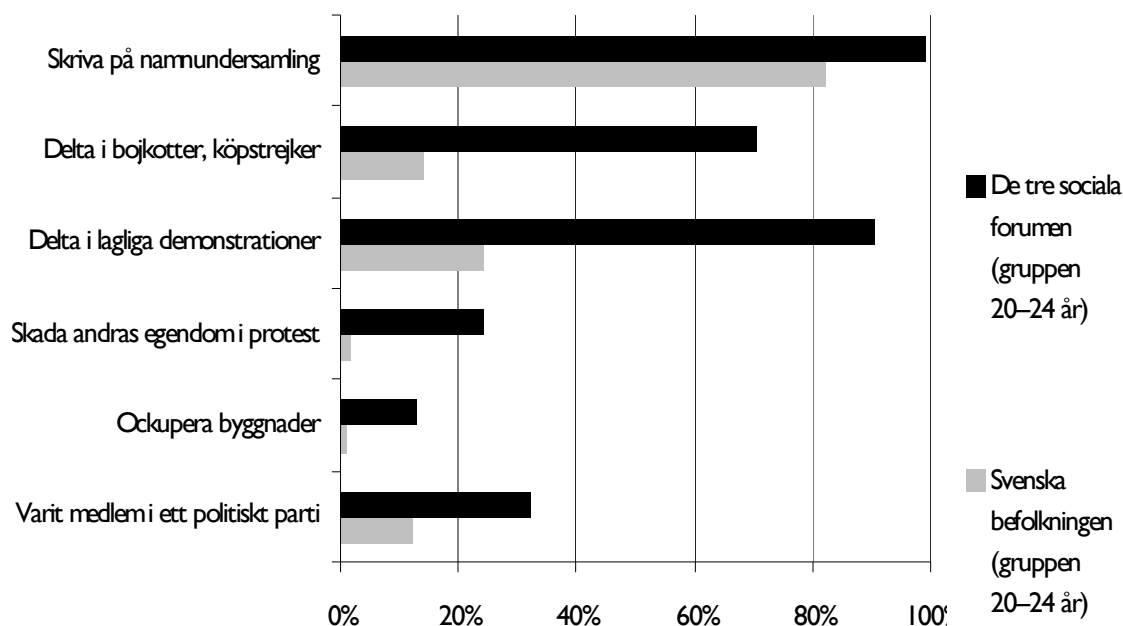
Forumdeltagarnas erfarenheter av politiskt handlande

I vår enkät fanns 16 frågor som gällde huruvida aktivisterna under det senaste året, eller överhuvudtaget, hade ägnat sig åt en specifik politisk aktivitet. Tanken med frågan var att täcka in en rad olika möjliga sätt att arbeta politiskt, från de former av handlande som traditionellt har sammankopplats med ordet politik och med politisk kollektivism – såsom partipolitisk aktivitet, att gå på möten, dela ut flygblad och strejka – till sådana som kan ses som mer individualiserade former av kollektivt handlande, såsom konsumentbojkotter och namninsamlingar.

9 Med politiska organisationer och institutioner menar vi såväl sådana som existerar inom det parlamentariska systemet (till exempel riksdag och regering) som sådana som står utanför det samma (exempelvis partier och fackföreningar). Det kan också gälla nationella liksom internationella organisationer (såsom FN, IMF och WTO).

10 Se också Thörn 1999 för en liknande definition.

Diagram 1. Forumdeltagarnas tidigare politiska erfarenheter, jämfört med den svenska befolkningen.

Kommentar: Använt jämförelsematerial är *De kallar oss unga*, Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2003. Jämförelsen avser intervallet 20–24 år, vilket i vår undersökning motsvarar 347 personer och i Ungdomsstyrelsens 991 personer.

För att kunna ge en bild av vad dessa siffror säger mer allmänt behövs någon form av jämförelsematerial. Här har vi främst använt oss av Ungdomsstyrelsens undersökning från 2002, som ställde ett antal likartade frågor om erfarenhet av politisk aktivitet.¹¹ Det ger en bild av hur forumdeltagarnas erfarenhet av politiska aktiviteter förhåller sig till den svenska befolkningens motsvarande erfarenheter. Delvis har vi även använt oss av den undersökning som gjordes vid Genua Social Forum i Italien 2001 (vilket kan säga oss något om huruvida det finns mer generella drag i denna gränsöverskridande rörelse, som överskrider den nationella kontexten).

Som en introduktion kan sägas att aktivisterna inom den globala rättviserörelsen är relativt unga. Medelåldern för de svenska forumdeltagarna är 32 år. Detta är något som påtagligt skiljer sig från exempelvis partipolitiska sammanhang, där medelålders och äldre dominerar (Vogel et al 2003: 108) Bland forumdeltagarna är det istället 70- och 80-talisterna som dominerar. Dessa utgör 71 procent av forumens deltagare. Motsvarande andel 70- och 80-talister bland Sveriges befolkning är 25 procent. Andelen forumdeltagare som är födda under fyrtio-, femtio- och sextiotalen är 24 procent och motsvarande siffra för hela befolkningen 41 procent. Detta är en åldersstruktur som i stora drag liknar Genua Social Forum, med den skillnaden att det i det

11 Bohlin & Ungdomsstyrelsen (2003: 30). Åldersurvalet i Ungdomsstyrelsens undersökning visar sig ligga relativt nära den åldersfördelning vi själva har fått fram i vår undersökning: Deras åldersurval ser ut som följer (vår fördelning inom parentes): yngre än 20 år: 18,9 procent (9,0 procent); 20–24 år: 27,0 procent (32,8 procent); 25–29 år: 29,5 procent (20,4 procent); 35–74 år: 24,6 procent (27,8 procent). Noteras bör att åldersgruppen 30–34 år saknas i Ungdomsstyrelsens rapport, vilken i vår undersökning utgör 9,3 procent av dem som svarat på enkäten. För en genomgång av svenska folkets erfarenheter av en rad olika politiska handlingsformer, se även Petersson & Demokratirådet (1998).

svenska materialet finns ett större inslag av dem som är äldre än 35 år. Dessutom har de svenska forumdeltagarna generellt en hög utbildningsnivå: en så stor andel som 47 procent har högskoleexamen (vilket är mer än dubbelt så stor andel jämfört med svenska befolkningen). När det gäller kön finns det en majoritet kvinnor (56 procent) bland forumdeltagarna.

I diagram 1 visas skillnaderna mellan forumdeltagarnas och den svenska befolkningens politiska erfarenheter i diagramform. Eftersom det finns en mindre skillnad i ålderssammansättningen mellan vår undersökning och Ungdomsstyrelsens, avser diagrammet endast intervallet 20–24 år (vilket motsvarar en tredjedel av vårt urval). I texten nedan hänvisas dock till urvalen i sin helhet

I fråga om politiskt handlande visar enkätsvaren tydligt att det bland deltagarna finns en rad olika sätt att arbeta politiskt: några mer individualiserade, andra mer kollektiva. På en glidande skala innefattar frågorna starkt individualiserade handlingsformer som deltagande i konsumentbojkotter till mer kollektivt orienterade som partiaktivism. När det gäller det senare har 20 procent av forumdeltagarna varit aktiva i ett politiskt parti under det senaste året och 41 procent svarar att de varit aktiva i ett politiskt parti någon gång (en siffra som inkluderar dem som varit aktiva under det senaste året).¹² Under det senaste året har 53 procent av aktivisterna delat ut flygblad (med största sannolikhet för en organisations räkning) och 5 procent har strejkat. Samtidigt har 72 procent någon gång deltagit i en bojkott av något slag (38 procent under det senaste året) och 90 procent har någon gång demonstrerat (71 procent under det senaste året). Dessa siffror kan jämföras med ett liknande ålderssegment för hela befolkningen där 26 procent någon gång har demonstrerat och 22 procent någon gång deltagit i en bojkott.¹³ Till detta kommer även att 11 procent av forumdeltagarna under det senaste året har deltagit i en ”sit-in” (sittstrejk, trafikblockad eller liknande), 9 procent ägnat sig åt egendomsförstörelse i politiskt syfte och 15 procent spelat politisk gatuteater eller politisk musik.

Partimedlemmar, organisationsanslutna och andra rörelseaktivister

Vi har redan konstaterat att det bland dem som deltar på forumet finns en relativt stor grupp partimedlemmar. Dessutom finns en grupp individer som är medlemmar i olika slags rörelseorganisationer (företrädesvis sådana som anses vara relaterade till de nya sociala rörelserna). Detta kan vi sluta oss till då det i enkäten även frågades om man var medlem i någon eller några av de organisationer som medverkande vid forumet.¹⁴ Ytterligare en grupp är de forumdeltagare som uppger att de inte tillhör någon av de organisationer som medverkar vid forumet. Dessa kan förvisso vara aktiva inom andra organisationer, men deras ingång till forumet är endast individuell, efter-

12 I jämförelse med åldersmässigt motsvarande urval av den svenska befolkningen i dess helhet, är andelen forumdeltagare med erfarenhet av partiarbete stort. I Ungdomsstyrelsens undersökning anger 15 procent att de någon gång har varit med i ett politiskt parti. Motsvarande siffra för Genuaundersökningen är 32 procent. Alla samband och skillnader som redovisas i artikeln avseende vår egen enkätundersökning är statistiskt signifikanta på 5%-nivån, om inget annat anges.

13 Bohlin & Ungdomsstyrelsen (2003). Avser ”delta i lagliga demonstrationer” samt ”delta i bojkotter, köpstrejker”.

som de inte upplever sig vara knutna till någon av de organisationer som medverkar vid forumet.

Man skulle kunna tänka sig att denna senare grupp består av människor som av någon anledning (till exempel av nyfikenhet eller i sällskap med en bekant) sökt sig till forumet men som inte ser sig som en del av den globala rättviserörelsen. Mot denna tolkning talar dock andelen som identifierar sig med den globala rättviserörelsen inom denna grupp. Hela 67 procent i gruppen icke-medlemmar identifierar sig nämligen ganska mycket eller mycket med rörelsen i dess helhet (att jämföra med 75 procent av dem som är organisations- eller partimedlemmar).¹⁵ Dessutom finns det i denna grupp även ett stort deltagande i aktiviteter som är möjliga att specifikt koppla till den globala rättviserörelsen. I demonstrationerna i samband med EU-toppmötet i Göteborg juni 2001 deltog 26 procent av dem som inte är medlemmar i någon organisation, vilket inte skiljer sig från gruppen som är medlemmar i en organisation eller ett parti. Även deltagandet i den globala fredsdemonstrationen den 15 februari 2003 är högt i gruppen icke-medlemmar, nämligen 55 procent (att jämföra med 68 procent).

Inom den globala rättviserörelsen finner vi alltså dem vars deltagande i rörelsen sammanfaller med traditionellt partipolitiskt engagemang, dem vars deltagande sammanfaller med engagemang i nya sociala rörelseorganisationer och dem som inte alls har någon (redovisad) organisationsanknytning. Vi konstaterade inledningsvis att tidigare forskning har visat att det finns skillnader i vad som motiverar individer till olika former av politiskt deltagande. Exempelvis betonar de som använder politiska handlingsformer förknippade med nya sociala rörelser gärna möjligheterna att själv kunna ”precisera det politiska budskapet”, samtidigt som samma behov inte finns hos partiaktiva (Bäck, Teorell & Westholm 2006: 65). Frågan är därmed om dessa skillnader även finns mellan dem som trots sina olika ingångar har valt att aktivera sig i samma rörelse, det vill säga den globala rättviserörelsen.

Ett sätt att undersöka detta är att jämföra de tre ovan nämna grupperna: partiaktiva, övriga organisationsanslutna samt dem som inte är organisationsanslutna. För att förvissa oss om att det verkligen rör sig om individer som anser sig vara del av den globala rättviserörelsen har dessutom ett identifikationskriterium lagts till. Därmed inkluderas (i det följande och i analysen som rör dessa frågor) inte dem som på frågan om man identifierar sig med rörelsen i sin helhet har svarat ”inte alls”. I tabell 1 framgår likheter och skillnader mellan dessa olika grupper, avseende vilka mer eller mindre individualiserade politiska handlingsformer man använder (samt olika synsätt på rörelseengagemang, vilket vi skall återkomma till senare).

14 De vid forumet medverkande organisationer som flest deltagare angav att de var medlemmar i var följande: Attac (8,3 procent av deltagarna), Amnesty (5,6 procent) och Ordfront (4,9 procent) (av de organisationer som hade fler än 50 medlemmar närvarande). Totalt angavs 184 olika organisationer av de 1066 enkätsvararna. Den största ”politiska tendensen” bland organisationerna utgjordes av ”bistånd och solidaritet” (21,3 procent), därefter ”miljö” (16,8 procent), ”mänskliga rättigheter” (15,1 procent), ”globaliseringskritisk” (13,3 procent) och ”bildning och kultur” (9,3 procent). Det var möjligt för de som svarade på enkäten att ange medlemskap i flera medverkande organisationer.

15 Avser frågan ”hur mycket identifierar du dig med en specifik organisation inom rörelsen respektive rörelsen i sin helhet?”, som hade svarsalternativen ”inte alls”, ”lite”, ”ganska mycket” och ”väldigt mycket”.

Tabell 1. Synsätt på och former av deltagande bland partiaktiva, övrigt organisationsaktiva samt ej organisationsanslutna vid forumen.

	Olika kategorier av forumdeltagare (%)			Totalt (%)	Cramer's V	
	Med i parti senaste året	Med i organisation vid forumet (ej parti)	Ej organisationsanslutna			
Grad av engagemang						
Volontär eller organisatör vid forumet	4	8	3	6	,10	*
Aktiv på lokal nivå	99	96	81	92	,27	***
Politiskt deltagande (under det senaste året)						
Försökt påverka någon att rösta på ett parti	82	23	26	36	,48	***
Strejkat	10	4	5	6	,09	*
Deltagit på möte för organisation, parti eller nätverk	97	83	52	76	,41	***
Deltagit i en "sit-in" (sittstrejk, trafikblockad eller liknande)	19	10	12	12	,11	*
Delat ut flygblad	87	57	30	55	,40	***
Demonstrerat	88	76	66	75	,18	***
Skrivit under namnsamling eller petition	96	87	79	86	,16	***
Deltagit i en bojkott	54	40	34	41	,14	***
Synsätt på politiskt engagemang						
Bejakande av åsiktsmångfald	85	92	89	90	,09	*
Kollektivt och strategiskt	74	45	51	53	,22	***
Individuellt och expressivt	51	78	76	72	,23	***
Sympatiserar ej med något parti	7	48	49	40	,34	***
Antal enkätsvar (N)	172–180	407–435	265–284	849–891		

Kommentar: Avser de 902 forumdeltagare som angett att de på någon nivå identifierar sig med rörelsen i sin helhet. Kategorin "ej organisationsanslutna" avser de forumdeltagare som angett att de ej är med i en organisation som medverkar vid forumet. De tre översta frågorna avser dem som har svarat att de instämmer "ganska mycket" eller "instämmer helt" i tre olika påståenden. I enkäten löd dessa "Diskussion och mångfald i åsikter är ett värde i sig" (i tabellen "Bejakande av åsiktsmångfald"), "Bindande majoritetsbeslut och en gemensam strategi är en förutsättning för politisk framgång" (i tabellen "Kollektivt och strategiskt") samt "Det är viktigare att aktivera sig och ta ställning än att vara medlem i en organisation" (i tabellen "Individuellt och expressivt"). Använt sambandsmått är Cramer's V. * avser signifikans på 5%-nivån, ** på 1%-nivån och *** på 0,1%-nivån.

Tydligt är att gruppen partipolitiskt aktiva inte bara i större utsträckning än de två andra grupperna ägnar sig åt traditionella former av politiskt handlande, utan också mer än de andra ägnar sig åt mer individualiserade handlingsformer.¹⁶ Man har till exempel försökt att påverka någon att rösta på ett politiskt parti, delat ut flygblad och

deltagit på ett möte i långt större utsträckning än de övriga. Men därutöver har de partipolitiskt aktiva i större utsträckning också deltagit i bojkotter och namninsamlingar. Individerna inom denna grupp har alltså ett högt allmänt deltagande, i vilket både kollektivt och individualiserat orienterat politiskt handlande är frekvent. Trots detta är skillnaden i huruvida man anser sig vara aktiv på lokal nivå relativt liten de tre grupperna emellan. Skillnaden mellan dem som är parti- eller organisationsmedlemmar och dem som inte är det är inte heller överdrivet stor vad gäller deltagande i politiska aktiviteter som kan tänkas kräva mer organiserade sammanhang. Exempelvis framgår i tabell 1 att 52 procent av gruppen icke-medlemmar någon gång under det senaste året har deltagit på ett möte (för organisation, parti eller nätverk) och att 30 procent av dem har delat ut flygblad.

Det finns ytterligare en grupp som är intressant att kommentera, vilken emellertid inte syns i tabellen. Denna grupp är de forumdeltagare som angett att de *tidigare* varit med i ett parti men som inte längre är det. Detta gäller för 30 procent av gruppen organisationsmedlemmar och för 20 procent av dem som inte är medlemmar i någon organisation eller något parti. Beslutet att inte längre vara med i ett parti skulle kunna tolkas som ett uttryck för att man vill arbeta med politik *på andra sätt* än vad partipolitiken med sin koppling till det parlamentariska systemet erbjuder. Man skulle då kunna tänka sig att den som någon gång har varit aktiv i ett politiskt parti men som inte varit det under det senare året i större utsträckning ägnar sig åt ett mer individuellt orienterat politiskt handlande (såsom att delta i bojkotter eller skriva på namninsamlingar).

Intressant nog visar det sig att det tidigare resultatet angående de partiaktivas breda aktivism står sig även här. De partiaktiva ägnar sig åt individuellt orienterat politiskt handlande i mycket större utsträckning än de tidigare partiaktiva. Exempelvis har 96 procent av de partiaktiva under det senaste året skrivit under en namninsamling eller petition, medan 83 procent av de före detta partiaktiva har gjort samma sak (motsvarande siffra för dem som aldrig varit aktiva i ett politiskt parti är 84 procent). Samma sak gäller bojkotter, där 54 procent av de partiaktiva säger sig deltagit i en sådan under senaste året, medan endast 39 procent av de för detta partiaktiva har gjort motsvarande (bland dem som aldrig varit aktiva inom ett politiskt parti är siffran 37 procent).

Forumdeltagarnas syn på politiskt handlande

I enkäten fick forumdeltagarna ta ställning till några påståenden om politiskt handlande och politisk organisering. Dessa påståenden antogs kunna spegla möjliga principiella skillnader i synsätt på relationen kollektiv-individ i politiska sammanhang. De säger därmed även något om vem man anser är det politiska handlandets främsta subjekt eller aktör. De tre påståendena avsåg att belysa vilket värde forumdeltagarna tillskriver (strategiskt inriktat) kollektivt respektive (expressivt) individuellt politiskt handlande samt åsiktspluralism och diskussion, vilka på olika sätt kan anses vara en

16 Denna kategori bör inte ses som representativ för partimedlemmar i allmänhet, då de partier de partiaktiva forumdeltagarna anger sympatier för nästan uteslutande är vänsterpartier. Av de partiaktiva anger 33 procent sympatier med vänsterpartiet, 15 procent med miljöpartiet och 14 procent med socialdemokraterna. Övrigt angivna partier har sympatier från 8 procent eller mindre.

måttstock på hur stort utrymme man anser att individen skall ges i dessa rörelsesammanhang. Det skulle ligga i linje med tidigare resonemang att uppfattningar om hur man vill verka politiskt påverkas av om man är partiansluten, organisationsansluten eller enbart deltar i rörelsen på individuell grund. Därför undersöktes även attityden till dessa påståenden utifrån dessa tre grupper. Resultatet visas i tabell 1.

I påståendet som avsåg att belysa synen på pluralism och värdet av diskussion, vilket löd ”diskussion och mångfald i åsikter är ett värde i sig”, instämde 90 procent av alla deltagare ganska mycket eller helt. Skillnaden mellan grupperna är dessutom liten. Detta påstående verkar således vara tämligen okontroversiellt inom den globala rättviserörelsen. Det tycks som om rörelsens mångfald inte bara på ett organisatoriskt plan är ett faktum¹⁷, utan att den även uppskattas som ett viktigt värde för dem som är aktiva inom detta sammanhang.

Åsikterna om påståendena ”det är viktigare att aktivera sig och ta ställning än att vara medlem i en organisation” samt ”bindande majoritetsbeslut och en gemensam strategi är en förutsättning för politisk framgång” varierar desto mer. Dessa påståenden kan anses uttrycka rakt motsatta åsikter om värdet av kollektivt respektive individuellt politiskt handlande. Dessutom ligger det i det förra påståendet en tonvikt vid det expressiva handlandets betydelse (värdet av att *själv* och *obehindrat* uttrycka sitt ställningstagande), medan det senare betonar betydelsen av ett strategiskt inriktat handlande (värdet av att *gemensamt* och *enbetydligt* åstadkomma *politisk förändring*). Av dem som var partimedlemmar instämde 74 procent helt eller delvis i påståendet att ”bindande majoritetsbeslut är en förutsättning för att nå politisk framgång”. Den siffran kan jämföras med 45 procent av dem som är med i en organisation respektive 51 procent av dem som inte var organisationsanslutna. Förhållandet är närmast det motsatta när det gäller påståendet ”det är viktigare att ta ställning och aktivera sig än att vara medlem i en organisation”.

Det finns även här, i likhet med vad som tidigare noterades, skillnader mellan dem som är partiaktiva och dem som gått ur partier eller aldrig gått med. Bland dem som tidigare har varit aktiva i ett parti instämmer 74 procent ganska mycket eller helt i det ”individuellt och expressivt” orienterade påståendet, medan 57 procent av de nu partiaktiva instämmer i samma påstående i en liknande grad. Även de som aldrig varit partiaktiva har en hög grad av instämmande i detta påstående (78 procent). Bland de partiaktiva är andelen som instämmer ganska mycket eller helt i det ”kollektivt och strategiskt” orienterade påståendet dock större (74 procent), medan en mindre andel av de före detta partiaktiva (54 procent) anger en motsvarande grad av instämmande. De aldrig partiaktiva har här en något lägre grad av instämmande (46 procent). Oavsett om det beror på de värden som främjas av partiorganisationerna eller på de människor som söker sig till dessa, går det alltså mellan partiaktiva och icke partiaktiva att notera en skillnad i hur individuellt engagemang och individuella avvikelser värderas. Det bör dock påpekas att det här inte rör sig om åsiktsmönster som är starkt polariserade mellan de olika grupperna, utan snarare om gradskillnader.

17 Den organisationsmässiga mångfalden kan illustreras med det stora antalet organisationer som medverkade vid forumet, vilket redovisades i not 13. Politiskt ansåg sig dock 75 procent av deltagarna vara vänster i någon bemärkelse, medan 20 procent inte ville identifiera sig utifrån vänster-högerskalan.

I sin analys av de enkätundersökningar som gjordes vid Genua Social Forum 2001 och European Social Forum i Florens 2002 menar Donatella della Porta (som också stödjer dessa slutsatser på fokusgruppintervjuer som gjordes med deltagare vid ESF i Florens) att en kritisk inställning till partipolitik är ett generellt kännetecken för aktivisterna inom den globala rättviserörelsen. Denna kritiska hållning skall inte bara ses som ett missnöje med de traditionella politiska formerna. Det handlar även om en kritik mot partipolitikens professionalisering och den försvagning av demokratin som de aktivister della Porta studerat menar har skett under senare år. Samtidigt menar hon att uppvärderingen av andra sätt att agera politiskt, och kraven på att skapa nya demokratiska arenor, visar på en tydlig vilja att omdefiniera och bredda politikbegreppet. För della Porta förstås denna utveckling bäst som en del av en större förändring av det politiska engagemangets former. Om nittiotalet innebar en nedgång för engagemanget inom den institutionaliserade politiken till förmån för individualpolitik eller solidaritetsarbete, som inte syftade till att påverka samhället i stort, tycks den globala rättviserörelsen kombinera skepsisen mot traditionella former av politik med ett konkret arbete för att förändra institutioner och åtgärda globala orättvisor (della Porta 2005a: 191 ff.).

Även om andelen som någon gång varit aktiva inom partier var något lägre i Genua (32 procent) än vid de svenska forumen (41 procent) pekar della Portas analys på något som även vårt eget material tycks bekräfta. För dem som är aktiva inom den globala rättviserörelsen är politik ofta något mer än partipolitik, och flertalet aktiva har aldrig ens varit med i ett politiskt parti. Samtidigt innebär inte betoningen av det politiska engagemangets individuella aspekter att man flyr in i det privata. När det gäller exempelvis synen på globala och nationella institutioner, anser så många som 70 procent av de svenska aktivisterna att ”globala institutioner som Världsbanken, WTO och IMF bör reformeras” och 62 procent att ”nya institutioner för globalt styre bör skapas”.¹⁸ Det finns alltså snarare en vilja att såväl verka kollektivt som förändra befintliga eller skapa nya institutioner.

Om det ligger något i den bild som della Porta målar upp och vårt eget material antyder, betyder detta att det ointresse för politiska institutioner som exempelvis Melucci tillskrev de nya sociala rörelserna inte på ett lika enkelt sätt kan tillskrivas dagens rörelser. Troligen gäller detta även för Giddens begrepp ”livspolitik”, som ju främst lyfter fram de aspekter av det politiska handlandet som sker utanför och utan direkt samband med det institutionaliserade politiska systemet. För en rörelse som den globala rättviserörelsen tycks detta inte vara fallet. Dels därför att det som kan ses som rörelsens politiska objekt, det vill säga intresset för ökad global ekonomisk och social rättvisa, inte enbart är kopplat till den egna livsvärlden. Dels vill många aktivister uppenbarligen reformera eller skapa nya institutioner. Det senare innebär att man väljer institutioner inom eller med anknytning till det parlamentariska systemet som politiska objekt, till vilka man vänder sig med sina krav. Toppmötesprotesterna, vilka alla

18 Avser svarsalternativen ”instämmer ganska mycket” och ”instämmer helt”, av sammanlagt fyra svarsalternativ för frågan ”Vad är, enligt dig, nödvändigt för att uppnå rörelsens mål?”. Motsvarande andel för dem som ansåg att de nationella regeringarna bör stärkas var mycket mindre (29 procent), vilket tillsammans med den omfattande viljan att reformera befintliga eller skapa nya globala institutioner pekar på att det är svårt att omtala aktivisterna inom den globala rättviserörelsen som ”anti-globalister”.

har riktats mot internationella institutioners toppmöten, vittnar på så sätt om att befintliga institutioner ses som en motpart man strävar efter att påverka.

Liksom della Porta menar vi därför att det skett förändringar i synen på vad som är ett relevant och viktigt politiskt objekt. Samtidigt vill vi understryka att intresset för institutioner inte ska förstås som att individualiseringsprocesserna slutat verka. Fortfarande tillmäts individens eget handlande en central position, även om de politiska objekten för detta handlande uppenbarligen kan variera. Människor inom nya sociala rörelser, liksom rimligen också människor utanför rörelser och partier, kan lika väl intressera och aktivera sig för frågor nära det egna vardagslivet som bortom detta.

Frågan är då vilken inställning de svenska aktivisterna har till de institutioner som traditionellt sett har förknippats med politik – såsom riksdag och regering – och andra politiska aktörer som fackföreningar och sociala rörelser. Det handlar här om förtroendet för olika politiska institutioner och aktörer, men även om synen på den parlamentariska demokratin i allmänhet.

Förtroende för institutioner, politiska aktörer och demokrati

Ett sätt att mäta människors tilltro till det politiska systemet är att göra undersökningar av förtroendet för politiska institutioner och politiska aktörer. På så sätt vill man ge en bild av hur stor legitimitet dessa maktcentra har hos folket. Det vill säga i vilken mån folk i allmänhet tycker att maktens män och kvinnor förvaltar sitt uppdrag väl – eller i vilken mån man överhuvudtaget anser att dessa positioner och maktstrukturer har något berättigande.

Lennart Weibull och Sören Holmberg (2002: 35 f.) talar om förtroende som både ”en mekanism för att reducera social komplexitet i det vardagliga livet” och ”en relationsgemenskap mellan människa och institution”. Förtroende är med andra ord något människor känner sinsemellan, men det finns också med som en aspekt av vårt förhållningssätt till politiska institutioner överlag. En känsla av förtroende gör det lättare att agera i vardagslivet och får samhället att fungera smidigare. På ett djupare plan går det att med detta synsätt se ”förtroende” som ett bekvämlighetens raster som vi låter våra intryck passera genom för att lättare kunna ta ställning. Man vet vem man kommer att ha störst tilltro till redan innan man har hört argumenten, eftersom all information helt enkelt inte låter sig värderas av en enskild människa. I denna bemärkelse blir förtroende ett uttryck för individens omfattande av en specifik världsåskådning. Samtidigt menar alltså Holmberg och Weibull att förtroende är ”en relationsgemenskap”. Ett sådant synsätt innebär i sin tur att förtroende ses som ett kitt som håller samman ett samhälle. Förtroende ses som en förutsättning för samhörighet, och den enskildes samhörighet med specifika institutioner mäts genom förtroendefrågor. Bristande förtroende för viktiga samhällsinstitutioner blir i ett sådant sammanhang ett uttryck för sprickbildningar i gemenskapen, för en bristande funktionalitet i systemet. Här blir förtroende en fråga om att folkmajoriteten delar den världsåskådning som anses vara grundläggande för vårt samhälle, exempelvis demokratin. Utifrån detta perspektiv blir frågan om allmänhetens tilltro till demokratin – dess konkreta institutioner här och nu, men även som ideal – något som kan mätas utifrån hur stor tilltron är till en rad nyckelinstitutioner.

För de sociala rörelserna handlar det å andra sidan många gånger om att rucka på dessa förgivettagna och gemenskapande förtroenden. Beroende på rörelse kan det handla om allt ifrån att peka på hur vissa institutioner inte alls verkar i den anda de säger sig göra, eller för de ändamål de säger sig främja, till att istället vilja ha andra institutioner, eller ett helt annat samhälle. Det handlar sålunda om att etablera helt nya världsåskådningar, eller åtminstone att peka på att vissa dominerande föreställningar är oförenliga med andra (exempelvis att ett samhälle som påstås vara demokratiskt på en rad punkter kan vara odemokratiskt eller förtryckande i andra avseenden).

Därför blir det inte helt självklart att man i ett rörelsesammanhang kan tolka exempelvis bristande förtroende för partier som ett bristande förtroende för partisystemet i sig, för det politiska systemet i dess helhet – eller för demokratin som idé. Demokratins aktörer – till vilka vi räknar sociala rörelser – praktiserar ju ofta demokrati genom att skapa konflikt.¹⁹ Genom den politiska konflikten polariseras åsikter om samhällsinstitutioners inriktning, bemanning och kanske till och med vara. Ett lågt förtroende för en viss institution hos dem som praktiserar demokrati kan utifrån ett sådant resonemang snarare ses som en vilja att på ett bättre sätt värna den idé som institutionen sägs förvalta. Holmberg och Weibull talar om ”ett slags grundläggande nivå där förtroende och handling går samman”, och menar att den som är berörd av en verksamhet eller praktiserar den också tenderar att ha högt förtroende för den. De tar som exempel att personer ”som ofta handlar med aktier har större förtroende för banker än de som inte aktiehandlar, personer som prenumererar på en morgontidning har större förtroende för dagspress än de som saknar tidning i hushållet” (2002: 54 f.). Det är inte säkert att ett sådant resonemang till fullo går att tillämpa på dem som praktiserar demokrati. Det går nog i alla fall inte att använda ett sådant argument för att härleda en allmän tilltro till demokratin som idé från den nivå av förtroende som enskilda individer har för specifika demokratiska institutioner. Snarare kan man misstänka att man ur ett sådant förtroendemönster kan skönja vilka institutioner som anses fungera som de borde, eller vilka institutioner eller aktörer man tycker är viktigast för demokratin. Det handlar alltså snarare om *vilken* demokratiuppfattning man omfattar. När det gäller aktivister inom den globala rättviserörelsen skulle man kunna tänka sig att ett lågt förtroende för politiker och institutioner är tydligt relaterade till ideologiska ställningstaganden. Detta är något som tidigare framkommit i intervjuer med aktivister från bland annat djurrättsrörelsen, gjorda av Tommy Möller på temat politikerförakt. I dessa uttrycks en kompakt misstro mot det politiska systemet, men ändå är dessa ”alternativdemokrater” politiskt aktiva (Möller 2000: 179).

Forumdeltagarnas förtroende för institutioner och politiska aktörer

Om vi ändå, trots dessa invändningar, utgår från Holmbergs och Weibulls resonemang borde förtroendet för institutioner kunna fungera som ett slags måttstock för tilltron till demokratin inom den globala rättviserörelsen. Vårt eget material ger oss möjlighet att undersöka detta. För att göra redovisningen mer talande väljer vi att

19 För en diskussion om konfliktdimensionens betydelse för den liberala demokratin, se exempelvis Mouffe (2000; 2005).

jämföra resultatet av vår egen enkät med andra förtroendeundersökningar. Dels handlar det om förtroendet i ett internationellt perspektiv, då vi jämför med data från enkätundersökningarna som gjordes vid Genoa Social Forum 2001 och European Social Forum i Florens 2002. Dels handlar det om rörelseaktivisternas förtroende i jämförelse med svenska folket, då vi använder data från Riks-SOM-undersökningen 2004 (som gjordes ett par månader efter vår egen undersökning).

Om man jämför forumdeltagarnas förtroende för en rad politiska aktörer som representerar olika sätt att arbeta politiskt, förefaller det som att mer institutionaliserade aktörer åtnjuter ett lägre förtroende medan mer civilsamhälleliga aktörer åtnjuter ett betydligt större förtroende. För sociala rörelser och föreningar anger 85 procent av aktivisterna att de har ”stort” eller ”ganska stort” förtroende, medan motsvarande siffra för politiska partier är 33 procent. Av dem som varit aktiva inom ett politiskt parti under det senaste året har dock 51 procent högt förtroende, medan motsvarande andel för dem som inte varit partiaktiva är 28 procent. För fackföreningar i allmänhet är andelen 50 procent, medan 67 procent har stort eller ganska stort förtroende för bildningsförbund och tankesmedjor på vänsterkanten (i enkäten exemplifierad med LO idédebatt och ABF). Utöver omdömet om fackföreningar i allmänhet ges utrymme för att ange förtroende för LO och SAC, där andelen som anger ganska stort eller stort förtroende för den förra är 34 procent medan andelen för den senare är 52 procent. Den enskilda aktören Attac får en motsvarande andel förtroende om 66 procent. Bland institutionerna är det de som egentligen är minst politiserade (och samtidigt mest lokala och globala) som får störst stöd: lokala institutioner och FN. För dessa har runt 50 procent ett stort eller ganska stort förtroende.

För att kunna göra mer lättöverskådliga jämförelser med SOM-undersökningen använder vi dess ”balansmått” över institutionsförtroende, vilket redovisas i tabell 2. Detta mått räknas fram genom att man drar det låga förtroendet från det höga förtroendet, för att se var balanspunkten hamnar mellan dem som har angett lågt förtroende och dem som har angett högt förtroende. Utifrån ett sådant mått visar det sig att forumdeltagarna har något lägre förtroende för de politiska partierna (-34) än befolkningen i dess helhet (-31). För fackföreningar är dock förtroendet större än hos övriga befolkningen. För samtliga övriga institutioner som jämförelsuppgifter finns att tillgå för har forumdeltagarna ett lägre förtroende än den svenska befolkningen. Särskilt lågt förtroende har EU och medierna, men inte heller regeringen, polisen eller rättsväsendet åtnjuter något högt förtroende. Det bör noteras att förtroendet även hos det svenska folket är relativt lågt både för EU och för regeringen. Desto större är glappet mellan forumdeltagarnas och det svenska folkets förtroende för till exempel polis, medierna och rättsväsende.

I tabell 2 framgår också att även om de svenska forumdeltagarnas förtroende för en rad institutioner och aktörer är lägre än den svenska befolkningens, så är det fortfarande högre än förtroendet hos deltagarna på Genua Social Forum och European Social Forum i Florens.²⁰ Det enda som bryter detta mönster är förtroendet för sociala rörelser (som är högre i båda de italienska undersökningarna) och fackföreningar (som är högre i Florensundersökningen) – samt förtroendet för Europeiska unionen, i vilket fall dessa två undersökningars balansmått ligger närmare den svenska befolkningens åsikt än de svenska forumdeltagarnas.

Tabell 2. Förtroende för institutioner och politiska aktörer, balansmått.

	SOM-undersökningen 2004	Svenska sociala forum 2004	European Social Forum 2002	Genua Social Forum 2001
Politiska partier	-31	-34	-59	-48
Fackföreningar	-20	-0	15	-13
Sociala rörelser och föreningar	Saknas	70	79	74
Regeringen	-13	-51	-88	Saknas
Riksdagen	-7	-25	-70	-61
EU	-39	-81	-46	-47
FN	26	0	-41	-50
Rättsväsendet	25	-40	Saknas	Saknas
Polisen	43	-51	Saknas	-79
Media	21	-75	Saknas	Saknas

Kommentar: I tabellen används det balansmått som används av SOM-undersökningen. Vissa av alternativen och antalet svarsalternativ är inte desamma i vår undersökning och de italienska undersökningarna respektive SOM-undersökningen.

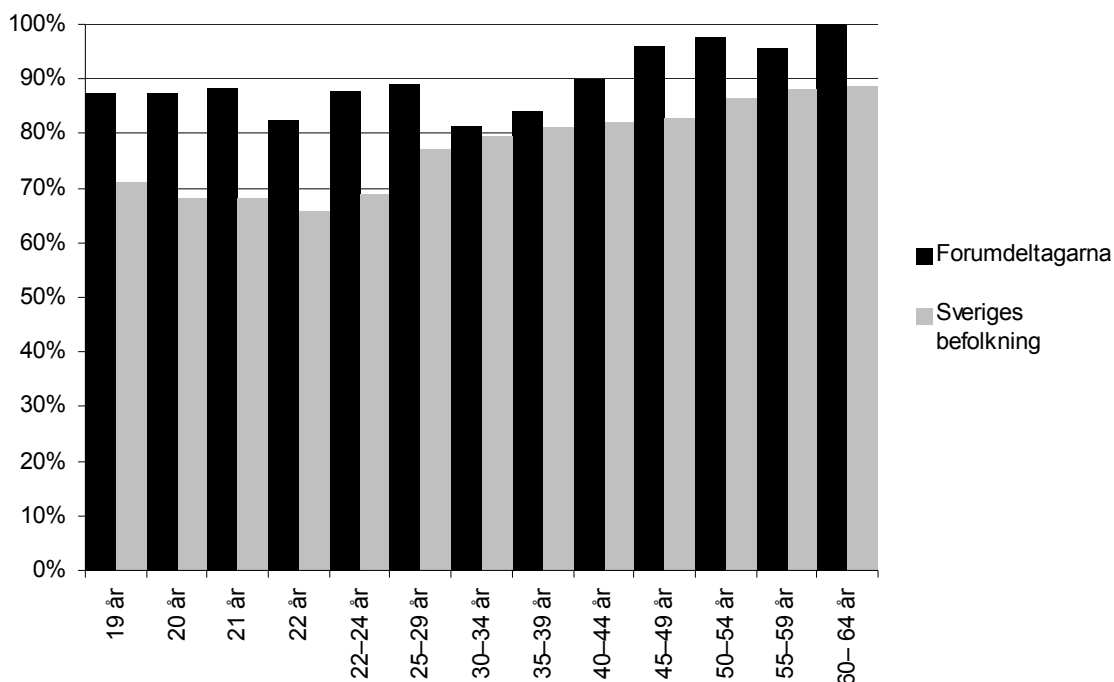
Tydligt i vårt material är att förtroendet för statliga institutioner är generellt lågt, även om en jämförelse med deltagare vid sociala forum i andra europeiska länder visar ett genomgående högre institutionsförtroende. Det finns däremot hos forumdeltagarna en stark tilltro till civilsamhälleliga aktörer, något som främst uttrycks i det starka förtroendet för sociala rörelser i allmänhet och några rörelseaktörer i synnerhet.

Förtroende för demokrati och demokrati som praktik

Utifrån tesen att den som utövar en viss praktik också har ett större förtroende för andra som utövar samma praktik, eller för praktiken som sådan, framstår det låga förtroendet inom den globala rättviserörelsen för en rad politiska institutioner som paradoxalt. Tidigare visade vi ju att vi här har att göra med människor som på en mängd sätt är mer politiskt aktiva än medelssvensson – partipolitiskt, genom organisationer och genom ett mer individuellt politiskt deltagande. Uppenbarligen stämmer inte denna tes inom den grupp som vi har undersökt.

20 Det som skiljer vår enkät (samt enkäterna genomförda vid European Social Forum och Genua Social Forum) från SOM-undersökningen är att denna har ett femte, neutralt alternativ ("Varken stort eller litet förtroende"), vilket inte nämnvärt torde förändra balansmättet. I enkäten från European Social Forum avser svaren ovan alla deltagare vid forumet, förutom förtroendet för "fackföreningar", som endast avser de icke-italienska deltagarna (eftersom de italienska deltagarna kunde specificera en rad olika fackföreningar). I enkäten från SOM-institutet saknas ett par exakta motsvarigheter till de alternativ som fanns i vår enkät. För att få fram balansmättet för "EU" har vi därför tagit medelvärdet för alternativen "EU-kommissionen" och "Europaparlamentet", och för att få fram balansmått för "media" har medelvärdet för "dagspressen" och "radio/TV" använts.

Diagram 2. Valdeltagandet bland forumdeltagarna jämfört med svenska befolkningen.

Frågan är också hur man skall värdera det låga förtroendet för de institutioner som vanligen anses förkroppsliga demokratin som praktik. Eftersom förtroendet för demokratin icke-institutionaliserade (eller civilsamhälleliga) sida samtidigt är större än den övriga befolkningens, går det knappast att hävda att det låga institutionsförtroendet är ett uttryck för låg tilltro till demokratin som idé. Däremot skulle det kunna röra sig om en skillnad i demokratisyn. En låg tilltro till den parlamentariska demokratin institutioner skulle exempelvis kunna tolkas som ett förkastande av politisk representation som idé, till förmån för en syn på demokrati som betonar deltagande och självstyre.²¹

Något som talar mot detta är att valdeltagandet bland forumdeltagarna är högre än bland befolkningen i dess helhet, vilket framgår av diagram 2. Av dem som var röstberättigade vid det näst senaste riksdagsvalet (2002) är valdeltagandet mellan 2 och 20 procent högre än hos motsvarande ålderskategori av den svenska befolkningen. Bland de yngre forumdeltagarna är skillnaden i valdeltagande gentemot befolkningen i sin helhet som störst. De som vid förra riksdagsvalet var mellan 19 och 24 år har mellan 16 och 20 procent högre valdeltagande än motsvarande åldersgrupp hos hela befolkningen. För att få en bild av en eventuell motvilja mot den parlamentariska demokratin fanns det även i enkäten möjligheten att ange att man inte röstade i det senaste valet (det vill säga 2002) eftersom man inte tror på den parlamentariska demokratin. Det var dock endast 4 procent av deltagarna i enkätundersökningen som uppgav att de inte gjorde detta.

21 Denna tolkning skulle i så fall ligga i linje med Möllers (2000) beskrivning av de så kallade "alternativdemokraterna", som var politiskt aktiva men som uttryckte en stark misstro mot politiker och det representativa politiska systemet.

Den låga tilltron till en rad av de institutioner som förknippas med den parlamentariska demokratin kan därför inte bero på ett aktivt förkastande av den parlamentariska demokratin som idé, eller ens som medborgerlig praktik. En rimligare tolkning är att den parlamentariska demokratin måhända ses som otillräcklig och till och med misskött, men ändå upplevs som nödvändig och som en möjlighet – i kombination med ett starkt deltagardemokratiskt perspektiv.

Det tycks alltså inom den globala rättviserörelsen finnas ett allmänt lägre förtroende för såväl statens ordningsskapande institutioner som de mer politiserade institutionerna. Samtidigt är tilltron lägre till de rörelseaktörer som starkt förknippas med statens institutioner. Man uttrycker på så sätt ett mer individualiserat förhållningssätt gentemot politiska aktörer och statens institutioner. Trots detta är man politiskt aktiv och har stort förtroende för civilsamhälleliga aktörer, äldre som nyare. Frågan är då om det går att spåra orsaker till detta lägre förtroende någonstans i vårt eget material.

Göteborgshändelserna 2001 som en nyckelerfarenhet?

Ibland brukar man tala om nyckelerfarenheter inom sociala rörelser, händelser som på ett avgörande sätt förändrar aktivisternas verklighetsbild. I analysen av vårt eget material har demonstrationerna och kravallerna i samband med EU-toppmötet i Göteborg i juni 2001 framstått som en sådan möjlig nyckelerfarenhet, och även som en förklaring till det låga förtroendet för en rad samhällsinstitutioner.

En rad ögonvittnesskildringar och kritiska inlägg från aktivister och debattörer vittnar om att det som hände i Göteborg upplevs som en sådan nyckelhändelse (Se exempelvis Wijk 2002; Löfgren & Vatankhah 2002; Jarl & Moodysson 2003; Gassilewski 2006; Sandén 2007). Oaktat dessa inläggs värde för samhällsdebatt och forskning är vår ambition här att vända oss till den forskning som har gjorts på området.²²

Först och främst kan man fråga sig om den allmänna opinionens uppfattning om de demokratiska institutionerna på något sätt förändrades efter Göteborgsdemonstrationerna. Denna fråga ställs uttryckligen i en nationell opinionsundersökning som gjordes av Styrelsen för psykologiskt försvar i september 2001. I undersökningen kunde man bland annat ta ställning till i hur stor grad man instämde i påståendet ”min tilltro till det demokratiska systemet har minskat efter mötet i Göteborg”. Det redovisade medeltalet för alla avgivna svar är 3,6, vilket är en genomsnittlig grad av instämmande som ligger mellan ”instämmer delvis” och ”instämmer inte alls” (Bennulf & Styrelsen för psykologiskt försvar 2001: 24). Det svenska folkets tilltro till det demokratiska systemet tycks alltså inte i någon större utsträckning ha påverkats negativt.²³

22 Av de forskningsrapporter som generellt har gjorts med anledning av Göteborgshändelserna kan bland annat nämnas Peterson & Björk (2002), Liliequist & Lundälv (2002) samt Hellström & Åkerström (2001). Nämnas ska även Zackariasson (2006), som i sin etnografiska studie av den globala rättviserörelsen också diskuterar betydelsen av Göteborgshändelserna.

23 Noteras bör att den period som denna undersökning genomfördes under var innan en mer kritisk debatt hade väckts kring Göteborgshändelserna, vilket främst skedde efter teveprogrammet Uppdrag granskning kartläggning av händelserna.

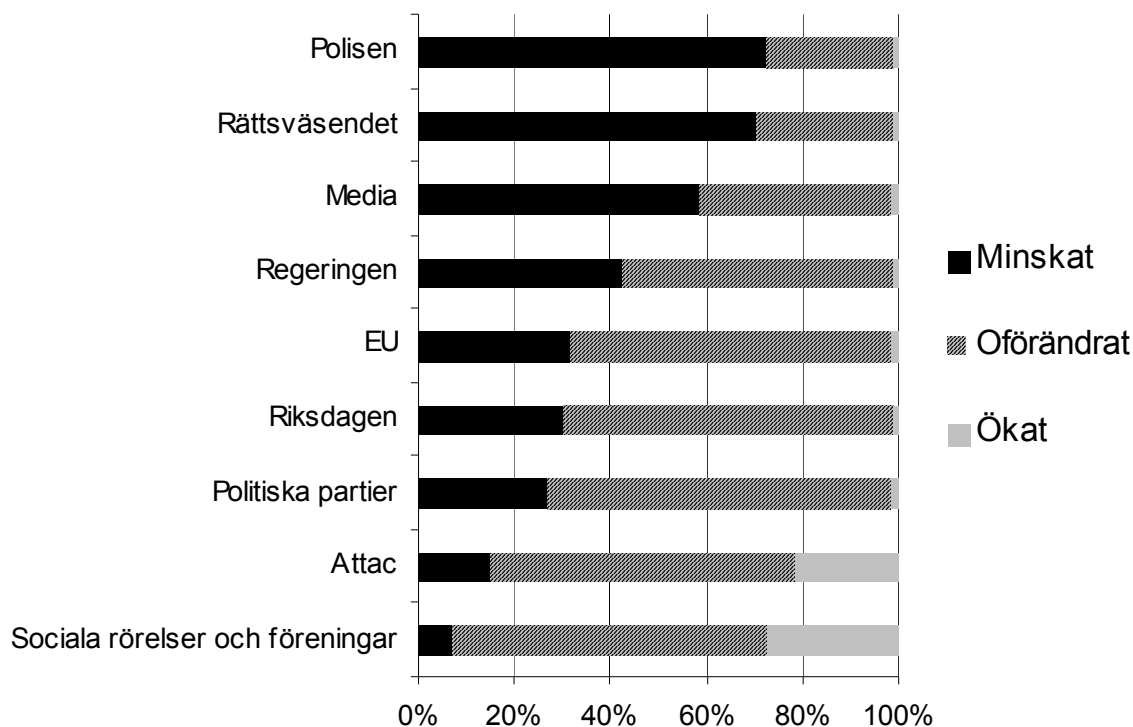
Att det kan finnas stora skillnader mellan den allmänna opinionen och de dominerande uppfattningarna inom sociala rörelser har redan noterats. Förekomsten av sådana skillnader är något som i mångt och mycket kan tillskrivas själva naturen hos de sociala rörelsernas aktiviteter. Ofta handlar det om att de vill uppmärksamma de frågor som inte finns på dagordningen, vilket ofta brukar vara fallet just eftersom de anses vara starkt kontroversiella. Innan en rörelse får ett allmänt genomslag för sina idéer och perspektiv brukar den ofta betraktas som udda eller harmlös eller i vissa fall rentav hotfull och samhällsfarlig. Samtidigt brukar styrkan i många rörelser vara att uppmärksamma frågeställningar som är svåra att mota bort från dagordningen. Genom att formulera sina frågor knyter rörelserna an till teman och problem som kanske känns igen av ett flertal eller till och med majoriteten i ett samhälle, trots att de inte har formulerats innan. Det handlar därmed ytterst om en kamp över den politiska dagordningen. I ett sådant sammanhang blir gränsen mellan en legitim och icke-legitim rörelsemanifestation hårfin. Beroende på faktorer som hur rörelsens kritik och aktivism skildras i medierna, samt hur den mottas av maktstarka aktörer eller den allmänna opinionen, kan en manifestation likaväl resultera i ett genomslag som ett sammanbrott för en rörelse.

För aktivistens del kan en sådan erfarenhet, om den blir oväntat positiv eller negativ, innebära att hans eller hennes världsbild på ett genomgripande sätt förändras. Tidigare forskning om sociala rörelser har genomförts utifrån frågan om på vilket sätt enskilda aktivisters verklighetssyn och livsval har påverkats av händelseförloppen under manifestationer som i samtiden setts som mycket kontroversiella.²⁴ Utifrån en sådan ansats har psykologen och pedagogen Kjell Granström gjort en undersökning vars material samlades in både före och efter Göteborgsdemonstrationerna (Granström & Styrelsen för psykologiskt försvar 2002). Syftet var att undersöka huruvida aktivisternas syn på demokratin och tilltro till viktiga samhällsinstitutioner förändrades genom deras deltagande i demonstrationerna. I de intervjuer som genomfördes med aktivister som varit i Göteborg för att demonstrera (i tre fokusgrupper om sammanlagt 14 personer) framkommer att tilltron till en rad viktiga samhällsinstitutioner blivit lägre. Det rör sig främst om minskad tilltro till demonstrationsrätten, politiker, likheten inför lagen och polisen. Hos en del av de intervjuade saknades emellertid redan en sådan tilltro, vilket gör att själva händelserna i Göteborg för dessa har spelat mindre roll (Ibid.: 53 ff.).

I Maria Zackariassons (2006) studie av aktivister inom den globala rättviserörelsen framkommer på ett liknande sätt att Göteborgshändelserna varit av avgörande betydelse såväl för dem som själva varit där som för dem som enbart hört sina vänner berätta om tilldragelsen. Till skillnad från Granström betonas i Zackariassons studie händelsernas betydelse för en ökad politisk aktivism. De negativa erfarenheterna av

24 Ett exempel är McAdams (1989) forskning om en specifik och betydelsefull kampanj som genomfördes av medborgarrättsrörelsen i USA under tidigt sextiotalet, "the Freedom summer project". I en jämförelse mellan dem som var med om aktionen och dem som hade anmält sig till den men inte antogs, eller av andra skäl inte medverkade, visar McAdam att inte bara de medverkandes politiska uppfattningar och framtida engagemang, utan även deras yrkesval, familjeliv och tillgång till sociala kontaktnät, påverkades av denna upplevelse, såväl kortsiktigt som långsiktigt.

Diagram 3. Förändring i förtroende efter EU-toppmötesdemonstrationerna i Göteborg juni 2001.

framförallt polisens handlande men också mediernas beskrivningar och analyser har för dessa intervjupersoner inneburit ett ökat engagemang.

Genom vårt kvantitativa material finns det nu möjlighet att se om det som framkom i dessa två studier är en mer allmän erfarenhet, med tanke på att en enkätundersökning kan erbjuda ett mer omfattande urval. I samband med frågan om förtroende fanns det i vår enkät en fråga om hur förtroendet för en rad institutioner och politiska aktörer påverkades av händelserna i Göteborg. Frågan som ställdes var: "Hur har ditt förtroende för dessa [politiska aktörer och institutioner] påverkats efter demonstrationerna vid EU-toppmötet i Göteborg 2001?". På denna fråga kunde man svara att förtroendet antingen var oförändrat eller hade minskat eller ökat. Eftersom det i vårt material både finns personer som deltog i demonstrationerna i samband med EU-toppmötet i Göteborg och sådana som inte gjorde det, finns det dessutom möjlighet att se om det finns en skillnad i hur dessa gruppers förtroende för politiska institutioner har förändrats efter Göteborgshändelserna.

I diagram 3 visas förändringarna i förtroendet för hela vårt urval. Med stor tydlighet framgår att förtroendet för institutionerna i fråga har minskat efter det som hände i Göteborg 2001. Det minskade förtroendet avser främst statens ordningsbevarande institutioner, där så många som 73 procent upplever sig fått ett minskat förtroende för polisen och 70 procent för rättsväsendet. Även för medierna har mer än hälften (58 procent) av de tillfrågade fått ett minskat förtroende. Men även för andra institutioner och aktörer av mer politisk karaktär – såsom regeringen, riksdagen, de politiska partierna och EU – har relativt många fått ett minskat förtroende. De enda som har

fått ett ökat förtroende värt att nämna är sociala rörelser och föreningar samt organisationen Attac (även om det samtidigt finns ett mindre antal som har fått ett minskat förtroende för dessa).

Granström tar i analysen av fokusgruppintervjuerna upp ett möjligt förhållande som är svårt att helt och hållet bortse ifrån och som skulle kunna påverka förtroendet i ännu mer negativ riktning: att vissa redan innan Göteborg saknade förtroende för vissa institutioner och därför inte har fått ett försämrat förtroende på grund av vad som hände där. Genom att undersöka hur stor andel av dem som angett oförändrat förtroende efter Göteborg och som samtidigt anger obetydligt förtroende kan man få en mer precis bild av denna effekt. Här framkommer att av dem som angett oförändrat förtroende så hade 32 procent ett obetydligt förtroende för polisen redan före demonstrationerna. Motsvarande förtroende för rättsväsendet är i denna grupp 25 procent och för medierna 36 procent. För EU är motsvarande siffra 45 procent, vilket visar på att många av dem som inte påverkades i sitt förtroende redan tidigare hade en bristande tillit till denna institution. För regering, riksdag och politiska partier är dock motsvarande andel något lägre, mellan 15 och 20 procent.

Frågan är då om en upplevelse av Göteborgshändelserna på plats påverkar förtroendet för dessa institutioner. Eftersom vårt urval till 31 procent består av personer som deltog i demonstrationerna finns det två grupper att jämföra. I tabell 3 framgår tydligt att det finns en skillnad mellan dessa grupper. För en rad institutioner och politiska aktörer tycks fler av dem som var i Göteborg ha fått ett minskat förtroende än av dem som inte var det. Detta gäller allt ifrån statens politiska institutioner (riksdag och regering) till dess ordningsbevarande dito (polis och rättsväsende), men även medierna och lokala institutioner. Även förtroendet för civilsamhälleliga aktörer har minskat. Detta gäller politiska partier, fackföreningar i allmänhet och LO. Men det gäller även aktörer som anses vara mer centrala inom den egna rörelsen, som Attac, SAC och bildningsförbund och tankesmedjor på vänsterkanten. Å andra sidan har en större andel av dem som deltog i demonstrationerna samtidigt fått ett större förtroende för Attac och SAC. Detta tyder på att det bland aktivisterna som befann sig i Göteborg finns mer polariserade åsikter om hur dessa aktörer agerade under händelserna. Den enda aktör som fått ett entydigt ökat förtroende bland dem som demonstrerade är sociala rörelser och föreningar.

Bland dem som upplevde Göteborgshändelserna på plats finns det alltså otvivelaktigt fler som fick ett minskat förtroende för en rad centrala samhällsinstitutioner på grund av det som hände. Samtidigt ökade förtroendet för sociala rörelser och några av de civilsamhälleliga aktörer vilka inom rörelsen upplevs som centrala.

Denna skillnad kan naturligtvis återspegla andra faktorer, förutsatt att de som var i Göteborg på något annat sätt skiljer sig från dem som inte var där. En undersökning av vårt material visar emellertid att få sådana skillnader finns. Socioekonomiskt finns ingen skillnad, inte heller åldersmässigt. Könssammansättningen skiljer sig med 8 procent (bland dem som var i Göteborg är andelen kvinnor 50 procent, bland dem som inte var det 58 procent), med det finns å andra sidan ingen skillnad i hur kön påverkar upplevelsen av ett förändrat förtroende (förutom marginellt i fråga om poli-

Tabell 3. Skillnad i förändrat förtroende mellan dem som var i Göteborg och dem som inte var.

	Minskat förtroende (procent)		Ökat förtroende (procent)		Antal (N)
	Var i Göteborg	Ej i Göteborg	Var i Göteborg	Ej i Göteborg	
Lokala institutioner	23	10	3	4	902
Regeringen	57	36	0	1	942
Riksdagen	38	26	1	1	940
EU	36	30	1	2	936
FN	13	9	1	3	933
Politiska partier	40	21	1	2	928
Fackföreningar i allmänhet	18	8	5	3	912
LO	26	12	3	1	899
SAC	15	8	18	7	897
Sociala rörelser och föreningar	8	7	33	25	914
Attac	21	12	26	20	924
Kyrkor	11	8	4	3	924
Media	74	51	0	2	932
Rättsväsendet	83	64	0	1	933
Polisen	82	68	0	1	943
Bildningsförbund och tankesmedjor på vänsterkanten (ex vis LO idédebatt och ABF)	11	5	9	9	905

Kommentar: De gråmarkerade fälten visar de eventuella skillnader som ej är statistiskt signifikanta (på 5%-nivån).

sen). Övriga variabler är svåra att jämföra med, eftersom det är svårt att veta om de är orsaker till en förtroendeförändring eller tvärtom effekter av en sådan. Exempelvis kan medlemskap i en viss organisation ha lett till en större benägenhet till förändrat förtroende, men man kan också ha gått med i denna organisation efteråt just på grund av ens ändrade förtroende.

Det mesta tyder på att man kan karaktärisera Göteborgshändelserna som en nyckelupplevelse för ett flertal aktivister inom den globala rättviserörelsen, eftersom deras förtroenden på ett genomgripande sätt har förändrats av deras upplevelser, antingen som deltagare på plats, eller som deltagare i den rörelse som till stor del har förknippats med demonstrationerna. Att denna upplevelse skulle innebära en allmän förlust av tilltron till demokratin som idé är däremot svårt att hävda. En sådan slutsats motsägs av att förtroendet efter Göteborg stärktes för en rad civilsamhälleliga aktörer som är väsentliga för demokratin i ett samhälle. Vi visade även tidigare att forumdeltagarna är mer politiskt aktiva än andra grupper inom såväl traditionella politiska former som mer individualpolitiska dito, samt att de röstar i större utsträckning i allmänna val. Vi har alltså att göra med en grupp medborgare som i mycket större utsträck-

ning än andra praktiserar demokrati, i en tid då det politiska engagemanget ofta proklameras vara på avtagande. Därtill rör det sig främst om unga människor, en grupp som i övrigt har konstaterats ha ett avtagande organiserat politiskt engagemang. Att dessa skulle vända sig bort från demokratin kan anses vederlagt. Däremot talar mycket för att tilltron till dem som idag förvaltar demokratins institutioner samt förtroendet för en rad institutioner har fått sig en rejäl törn. En nyckelupplevelse som Göteborgshändelserna skulle i detta perspektiv kunna innebära att man väljer att arbeta på andra demokratiska arenor, bortom institutionerna, men även att man mer grundligt vill förändra de demokratiska institutioner som finns.

Individuell men kollektiv politik

Den globala rättviserörelsen och dess intressen kan naturligtvis komma att bli endast en marginell företeelse, utan spridning bortom rörelsen själv. Rörelsens relativt stora framgång i fråga om mobilisering kan emellertid tolkas som att den tematiserar centrala samhällsproblem, vilka uppmärksammas av många. Rörelsen är på så sätt – såsom ett tidstecken – intressant i sig själv, oavsett dess framtida konsekvenser. Till detta kommer att det är av teoretisk betydelse att diskutera rörelsen utifrån frågan om individualiseringens konsekvenser, vilket har varit denna artikels huvudtema.

Sammanfattningsvis kan sägas att aktivisterna i den globala rättviserörelsen i hög grad är unga, välutbildade och uttrycker ett starkt politiskt engagemang både inom och utanför partier och den parlamentariska demokratins institutioner. De uttrycker en komplex kombination av individualpolitiskt och kollektivt orienterade intressen. Å ena sidan har de ett högre valdeltagande än den övriga befolkningen, likaså är eller har fler varit medlemmar i politiska partier. De intresserar sig för frågor av ekonomisk och systemorienterad karaktär och menar att det krävs en reformering av internationella institutioner för att komma till rätta med de samhällsproblem de identifierar. Å andra sidan har en större andel av dem varit aktiva i mer individualpolitiska former än vad som är fallet för den övriga befolkningen. Detta har skett genom att man i stor utsträckning har deltagit i bojkotter, demonstrerat och skrivit på namninsamlingar. En majoritet anser även att det är viktigare att på något sätt aktivera sig och ta ställning än att vara med i en organisation. Samtidigt uttrycker många av aktivisterna – trots den höga graden av politisk aktivism såväl i partipolitiska som utomparlamentariska former – tvivel inför den parlamentariska politikens representanter och institutioner. Det är tydligt att Göteborgshändelserna har påverkat både dem som var på plats under toppmötesdagarna och dem som inte var det, i riktning mot en mer systemkritisk hållning. Många är alltså på det sättet både aktivt deltagande inom ramen för den parlamentariska representativa politiken (i form av valdeltagande och/eller partimedlemskap), men ser samtidigt att där finns problem. Möjligen kan man utifrån deras intresse av eget deltagande och engagemang tänka sig att de vill utvidga och komplettera de parlamentariska institutionerna med möjligheter till ett mer deltagarorienterat politiskt handlande.

Som tidigare sagts innebär individualiseringen inte att människor blir politiska ensamvargar eller att det endast är den egna vardagen som intresserar. Som våra resultat antyder är den motsatta utvecklingen lika möjlig. Även om det bland de undersökta

aktivisterna finns ett starkt betonande av möjligheten att själva komma till uttryck och många uppvisar en misstro mot de etablerade kollektiva strukturerna för politiskt deltagande, engagerar de sig ändå tillsammans med andra för målsättningar som inte kan sägas bottna enbart i ett egenintresse eller det privata. Att tala om det individuella per definition står i motsättning till det kollektiva blir på så sätt ointressant. Den globala rättviserörelsen kan snarare ses som ett exempel på ett överskridande av detta motsatspar. Rörelsen uppmärksammar i hög grad det som man, med Giddens begrepp, kan kalla för emancipatoriska frågor (exempelvis krav på global rättvisa eller demokratisering av internationella institutioner). Å andra sidan sker detta delvis i livspolitikens former, det vill säga i sådana former som betonar det egna engagemanget och inte binder individen till institutionaliserade strukturer.

En möjlig förklaring till denna utveckling är att förstå den som en del av en allmän transformering av det politiska som är mer komplex än den bild som Giddens och Melucci ger i sin analys av det politiska engagemanget och de sociala rörelserna. Individualiseringen av det politiska kan ta sig kollektivt organiserade eller mer individualiserade uttryck. Det centrala i detta sammanhang tycks vara att var och en finner sin egen fason inom en och samma rörelse. Det kan alltså vara relevant att tala om en livspolitisk förståelse av det politiska engagemanget, men frågorna som engagerar liksom handlingsformerna som föredras har i detta fall en större räckvidd än den egna livssituationen. Man kan med della Porta med fleras uttryck se detta som en rörelse som hålls samman av ”composite identities” (della Porta et al. 2006: 240 f.), alltså en rörelse där aktivisterna förenar olika former av politiskt handlande och intressen, exempelvis traditionella med mer livspolitiska former och intressen. På ett liknande sätt är den bild av det politiska engagemanget som vår studie av den globala rättviserörelsen ger är på sätt inte entydig. Många intressen vilka kan tyckas motstridiga verkar ta plats där. Vi finner dels ett starkt engagemang, som tar sig både mer individualiserade och mer kollektivt betonande uttrycksformer. Dels finner vi ett ifrågasättande av många politiska aktörer och institutioner.

Den samtida politiska oro som inledningsvis antydde – om att människor överger kollektiven inom folkrörelserna till förmån för ett mer individualiserat engagemang inom nya sociala rörelser – är som vi ser det inte självklart befogad. En sådan hållning bygger på en tolkning av relationen mellan individ och kollektiv där de två ingående begreppen används som motsatspar och individualiserat handlande tycks likställas med ett atomiserat och främst självintresserat handlande. Men som vårt exempel visar skapas det i utrymmet mellan individ och abstrakta institutioner fortfarande politiskt drivna former av gemenskaper som ger utrymme för såväl gemensamt handlande som bejakande av egna intressen och värderingar och detta även för dem som inte har en självklar tilltro till parlamentariskt orienterade organisationer, institutioner och aktörer.

Referenslista

- Bäck, Hanna, Teorell, Jan & Westholm, Anders, 2006. ”Medborgarna och deltagandeparadoxen : Att förklara olika former av politiskt deltagande”, s 50–67 i Esaiasson, Peter & Westholm, Anders (red), *Deltagandets mekanismer: Det politiska engagemangets orsaker och konsekvenser*. Malmö: Liber.
- Andretta, Massimiliano, della Porta, Donatella, Mosca, Lorenzo & Reiter, Herbert, 2003. *No global – new global: Identität und strategien der antiglobalisierungsbewegung*. Hemsbach: Campus Verlag.
- Bennulf, Martin & Styrelsen för psykologiskt försvar, 2001. *Opinion 2001 nya hot och risker: Den svenska allmänhetens syn på samhället, säkerhetspolitiken och försvaret*. Stockholm: Styrelsen för psykologiskt försvar.
- Bohlin, Ingrid & Ungdomsstyrelsen, 2003. *De kallar oss unga: Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2003*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Direktiv 1997:101. *Utredning om folkstyret i Sverige inför 2000-talet*. Statsrådsberedningen.
- Esaiasson, Peter & Westholm, Anders, 2006. ”Deltagandets mekanismer”, s 8–28 i Esaiasson, Peter & Westholm, Anders (red), *Deltagandets mekanismer: Det politiska engagemangets orsaker och konsekvenser*. Malmö: Liber.
- Eyerman, Ron & Jamison, Andrew, 1991. *Social movements: A cognitive approach*. Pennsylvania: Pennsylvania University Press.
- Gassilewski, Jörgen, 2006. *Göteborgshändelserna*. Stockholm: Bonnier.
- Giddens, Anthony, 1991. *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age*. Stanford, Calif.: Stanford University Press.
- Glasius, Marlies & Timms, Jill, 2006. ”The role of social forums in global civil society: Radical beacon or strategic infrastructure?”, i Glasius, Marlies, Kaldor, Mary & Anheier, Helmut (red), *Global civil society 2005/6*. London: Sage.
- Granström, Kjell & Styrelsen för psykologiskt försvar, 2002. *Göteborgskeravallerna: Identitetsskapande och attitydförändringar genom deltagande i fredliga demonstrationer och våldsamma upplöpp*. Stockholm: Styrelsen för psykologiskt försvar.
- Hellström, Anders, Åkerström, Marja & Institutet för mediastudier, 2001. *Spegel eller vrånbild: En granskning av medierna under Sveriges EU-ordförandeskap med fokus på EU-utvidgning och Attac*. Stockholm: Institutet för mediastudier.
- Jarl, Stefan & Moodysson, Lukas, 2003. *Terrorister – en film om dom dömda*. Sverige: Folkets Bio.
- Klandermans, Bert & Smith, Jackie, 2002. *Survey research: A case for comparative design*, i Klandermans, Bert & Staggenborg, Suzanne (red), *Methods of social movement research*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Liliequist, Marianne & Lundälv, Jörgen, 2002. *Gatans politik: Göteborgsdemonstrationerna juni 2001: Ur mediernas, polisernas och demonstranternas perspektiv*. Gävle: Meyer.
- Lichterhan, Paul, 1996. *The search for political community : American activists and the reinvention of commitment*. Cambridge MA: Cambridge University Press.
- Löfgren, Mikael & Vatankhah, Masoud, 2002. *Vad hände med Sverige i Göteborg?* Stockholm: Ordfront.
- McAdam, Doug, 1989. ”The biographical consequences of activism”, *American Sociological Review* 54(October).
- Melucci, Alberto, 1992. *Nomader i nuet: Sociala rörelser och individuella behov i dagens samhälle*. Göteborg: Daidalos.
- Melucci, Alberto, 1996. *Challenging codes: Collective action in the information age*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Micheletti, Michele, 2003. *Political virtue and shopping: Individuals, consumerism, and collective action*. Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- Mouffe, Chantal, 2000. *The democratic paradox*. London: Verso.
- Mouffe, Chantal, 2005. *On the political*. London: Routledge.
- Möller, Tommy, 2000. *Politikens meningslöshet: Om misstro, cynism och utanförskap*. Malmö: Liber.
- Peterson, Abby & Björk, Micael, 2002. *Vid politikens yttersta gräns: Perspektiv på EU-toppmötet i Göteborg 2001*. Eslöv: Symposion.
- Petersson, Olof & Demokratirådet, 1998. *Demokrati och medborgarskap: Demokratirådets rapport 1998*. Stockholm: SNS.
- della Porta, Donatella, 2005a. "Multiple belongings, tolerant identities, and the construction of 'another politics': Between the European social forum and the local social fora", i della Porta, Donatella & Tarrow, Sidney G. (red), *Transnational protest and global activism*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- della Porta, Donatella, 2005b. *The social bases of the global justice movement: Some theoretical reflections and empirical evidence from the first European social forum*. United Nations Research Institute for Social Development.
- della Porta, Donatella, Andretta, Massimiliano, Mosca, Lorenzo & Reiter, Herbert, 2006. *Globalization from below: Transnational activists and protest networks*. Minneapolis, Minn.: Univ. of Minnesota Press.
- Sandén, Salka, 2007. *Deltagandet*. Södermalm: Vertigo förlag.
- SOU 2000:1. *En ut hållig demokrati!: Politik för folkstyrelse på 2000-talet: Demokratiutredningens betänkande*. Stockholm: Statens offentliga utredningar.
- Sörbom, Adrienne, 2002. *Vart tar politiken vägen? Om individualisering, reflexivitet och görbarhet i det politiska engagemanget*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Sörbom, Adrienne, 2005. *När vardagen blir politik*. Stockholm: Atlas.
- Thörn, Håkan, 1999. "Nya sociala rörelser och politikens globalisering", i Amnå, Erik (red), *Civilsambället: Demokratiutredningens forskarvolym, volym VIII, SOU 1999:83*. Stockholm: Fritzes.
- Weibull, Lennart & Holmberg, Sören, 2002. *Det våras för politiken: Trettio två artiklar om politik, medier och sambälle: SOM-undersökningen 2001*. Göteborg: SOM-institutet.
- Wennerhag, Magnus, Holm, Hilma, Lindgren, Johan, Nordvall, Henrik & Sörbom, Adrienne, 2006. *Aktivister: Sociala forum, globala sociala rörelser och demokratins förnyelse*. Stockholm: Atlas.
- Westholm, Anders, Montero, José Ramón & van Deth, Jan W, 2007. "Citizenship, involvement and democracy in Europe", i van Deth, Jan W., Montero, José Ramón & Westholm, Anders (red), *Citizenship and involvement in European democracies*. London & New York: Routledge.
- Wijk, Erik, 2002. *Göteborgskravallerna och processerna*. Stockholm: Manifest kulturproduktion.
- Vogel, Joachim, Amnå, Erik, Munck, Ingrid & Häll, Lars, 2003. *Föreningslivet i Sverige: Välfärd, socialt kapital, demokratiskola*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Zackariasson, Maria, 2006. *Viljan att förändra världen: Politiskt engagemang hos unga i den globala rättviserörelsen*. Umeå: Boréa.